

NYELVMŰVELÉS

Résztevő vagy részvevő?

Néhány héttel ezelőtt egy hevesen vitatkozó társaságba toppantam bé. Azt hittem, hogy legalább is napjaink időszerű közéleti kérdései izgatták föl az embereket, annál nagyobb volt csodálkozásom, amikor a szokásos üdvözlések után azt kívánták tőlem, mondanám meg, hogy melyik szó a *helyes*: *résztevő* vagy *részvevő*. Erről csatáztak már jóideje. Hirtelenében azt feleltem, hogy mindakettő egyformán helyes, mert mindakettőt használják, de mintha a *résztevő* szokottabb, elterjedtebb volna, legalább erre mifelénk. Egyik fél sem volt megelégedve a válasszal, mindegyik teljes győzelmet remélt. Hiába magyaráztam, hogy nyelvünkben (és más nyelvekben is) számos olyan szó van, amelynek két alakja használatos, a kettő között sokszor még tetemesebb alaki különbség van a jelentésnek legcsekélyebb különbsége nélkül, pl. *létra* és *lajtorja*, *taliga* és *talicska*, stb. Annyit mégis elértem, hogy a kérdést úgy módosították, hogy melyik *helyesebb*: *résztevő* vagy *részvevő*. Azt kellett felelnem, hogy aki az elsőt szokta meg, annak *résztevő* a helyesebb, aki a másodikat, annak a *részvevő*. Gondolhattam volna, hogy ez a válasz sem nyeri meg a társaság tetszését, és harmadszor úgy fogalmazták meg a kérdést, hogy a magyar nyelv szóalkotó törvényei szerint melyik a helyesebb, melyik a *szabályosabb*, ha már mindenképen ragaszkodom ahhoz, hogy mindakettő egyformán helyes, mint ahogy igen sokszor helyes a szabálytalan is.

Erre megmagyaráztam, hogy a magyarban tudomásom szerint a tárgyias összetételnek mindkét fajtájával találkozunk, a *jelölttel* is, mint aminő *résztevő*, a *jelöletlennel* is, aminő *részvevő*. A jelöletlen tárgyias összetétel ősi sajátága a magyar nyelvnek, megvan a rokon nyelvekben is. Abból, hogy az ősiségben csak a jelöletlent ismerték, még nem következik, hogy a nyelv későbbi életében szokásossá vált jelölt összetétel nem szabályos és nem helyes (kezdetben bizonyára szabálytalannak érezték); sok olyan sajátág van nyelvünkben, amely későbbi fejlődés eredménye, de senkinek sem jut eszébe szabálytalannak és helytelennek mondani.

Elhatároztam, hogy kissé körülnézek ezeknek az összetételeknek birodalmában, számbaveszem őket. Így kezdtem a magam és mások beszédében és olvasás közben fel-feltűnedezőket megfigyelni és feljegyezni. A sereg-szemle — legalább is számomra — meglepő eredménnyel járt.

Állandó vagy alkalmi *foglalkozást jelentő* szavaink között sok az ilyen igenévvél összetett főnév: aranyásó, aranymosó, arcképfestő, állatszeliidtő, álláshalmozó, betűvető, cipőtisztító, csipkeverő, gombkötő, gyárigazgató, gyertyamártó, halottnéző (főlősleges a furcsa halottkém) hazaáru'ó, hegymászó, hírmondó, hólapátoló, idegenvezető, igehírdető, jövőmondó, kardforgató, kardhordó (családnévként is előfordul), kardnyelő, kártyavető, kefekötő, kerégyártó, kéményseprő, képviselő, kocsigyártó, kosárfonó, könyvkötő, kötélverő, kőfaragó, kútásó, labdarugó, lámpagyújtó, leánynéző, levélhordó, magvető, marokszedő, méregkeverő, muszkavezető, nyelv művelő, országépítő, ördögűző,

pogácsasütő, regényíró, rézmetsző, rézöntő, rongyszedő, sarkkutató, sereg-hajtó, serfőző, sóvágó, súlydobó, szénégető, szíjgyártó, szitakötő, természet-járó, tisztviselő, történetíró, trónkövetelő, tűzoltó, tyúkszemvágó, üstfoltozó, vadorzó, zászlótartó, zsákhordó, zsebmetsző, stb. Idetartoznak a tréfás, gúnyos jelentésűek is, mint például: csepűragó, csirkefogó, füstfaragó (a kémény-seprő), iskolakerülő, kapakaszakerülő, kenyérpusztító, koszvájó (a borbély), kutyamosó (a tisztiszolga), lantpengető, léhűtő, lóköttő, naplopó, nyársforgató, pennarágó, szemfényvesztő, széltoló, tányérnyaló, tintanyaló, versfaragó, stb. A magyar népmese három óriásának neve is ilyen jelöletlen összetétel: Fanyűvő, Nagyevő és Vasgyúri.

Az eszközt, *használati tárgyat* jelentő szók között is sok a hasonló szerkezetű: ajakpirosító, almaszedő, ágytakaró, bokavédő, bombavető, bors-törő, ceruzaheggyező, cipőfűző, cukortartó, csavarhúzó, diótörő, dióverő, disznó-ölő (kés), dobverő, dugóhúzó, egérfogó, faltörő, fényszóró, fogpiszkáló, főkötő, fűnyíró, golyószóró, gyíkleső (a panganét), habverő, hajvágó (olló), hangszóró, harisnyakötő, hashajtó, hőmérő, karkötő, kármentő, kávédaráló, kerék-kötő, kerékvető, körömrészelő, kukoricamorzsoló, labdaverő, lábtörő, légy-csapó, légyfogó, lélekvesztő (milyen nagyszerű szó!), madárijesztő, mogyoró-törő, nadrágtartó, nyaktiló, papírvágó (kés), pipaszurkáló, pohártörő, porszívó, ruhaszárító, sárhányó, sorvezető, sótartó, szemétmerő, szénvonó, szögmérő, teafőző, tintatartó, tolltartó, tűzgyújtó (az aprófa neve nálunk), tyúkborító, útmutató, vízmerő. Tréfás elnevezések: békanyúzó (bicsok), legényfogó (szalag), malaclopó (köpönyeg), tökfedő (kalap vagy sapka).

Az összetételnek ezzel a fajtájával más területeken is találkozunk, így az ünnepet, helyet, különös alkalmat jelentő szók között és másutt is, például: csürdöngölő, dohánybeváltó, fejtörő, felhőkarcoló, ganajtúró (bogárnév), gyertyaszentelő, gyümölcsoltó, halotthamvasztó, húshagyó, jégtörő, kender-áztató, kézfogó, kőrontó (növénynév), szénégető, szénahányó (nyílás), tűzhányó, útvesztő (a labirintusnak igen találó neve). Ezek között vannak olyanok, amelyek még félig (vagy egészen) melléknevek, de ez a körülmény a szó alakjának, szerkezetének szempontjából tökéletesen mindegy.

Még sokkal több ilyen jelöletlen tárgyas összetétel van a tulajdonképeni melléknevek között, ilyenek: arcpírító, bajkeverő, borjúnyúzó (holnapután, kiskedden, borjúnyúzó pénteken), bornemissza, búfelejtő (az ital tréfás neve), bűnpártoló, cselszövő, *emberevő* (tekintet), érdekesítő, észbontó, észvesztő, *farkcsóváló*, fülhasogató, fülsértő, fülsiketítő, gondúzó, *hajmeresztő*, haszonleső, hátborzongató, házörző, idegölő, igavonó, inycsiklandó, jóakaró, jótévő, kannamosó (zsurlófű), kártévő, *képmutató*, *konkolyhíntő*, korszakalkotó, könny-fakasztó, kötelességtudó, munkabíró, népbolondító, nőgyűlölő, nyaktörő, *nyelv-öltögető*, orrfacsaró, önfeláldozó, pártütő, rendhagyó, sorsdöntő, szájtató, *szemforgató*, szemkápráztató, szemrontó, színtartó, szívszaggató, szófogadó, szókimondó, szótartó (szavatartó) *szórszálhasogató*, teherbíró, tisztességtudó, tűzálló, tűzokádó, varázsrontó (Toldy Géza nyelvművelő munkájának címe), *vállveregető*, vendégmarasztó, *vérfagyasztó*, vérszopó, világgűyölő, világg-járó, stb.

Csak a legáltalánosabbakat, legismertebbeket soroltam föl (természe-
sen azokat sem mind, igen sok helyet foglaltak volna el), nehogy az a lát-
szata legyen, hogy újabb képzéssel van dolgunk. Sok közöttük az átvitt

értelmű kifejezés, éppen azok a legszemléletesebbek (a szövegben az alá-húzottak).

A fölsorolt összetételek mind olyanok, amelyeknek alapszava (második tagja) jelenidejű (-ó, -ő képzős) melléknévi igenév, de vannak, sokkal kevesebben ugyan, olyanok is, amelyeknek utótagja múlt idejű melléknévi igenév, határozói vagy főnévi igenév: céljatévesztett, életúnt, fékevesztett, kárvallott, kegyvesztett, párjavesztett, színehagyott, világlátott; farkcsóválva, fejcsóválva, fejkavarva, kalaplengetve, kézlegyintve, lélekzetviasszafojtva, rangrejtve, szemlesütve, zsebkendőlobogtatva; háztűznézni, szénakaszálni stb.

Meglepődésem azért volt nagy, mert nem gondoltam, hogy a magyar nyelv ilyen gazdag az effajta összetételekben; azt sem hittem volna, hogy a jelöletlen tárgyias összetételek képzésének lehetősége határtalan, naponként keletkeznek újak meg újak. Például: „örömmel méri le a nyelvjárások óriási szóteremtő hatását” (Pásztortűz 1938. 283. l.); „egy pillanatnyi idegtépő hallgatás után” (Cronin. Réztábla a kapu alatt . . .); „Az irodalom világában sehogyan sem lehet tapasztalni a szeretet[nek] *nemzeterősítő*ben szükséges egységét” (Estilap. 1938. VI. 29); „A primitív ember kísértethitének gyökere valószínűleg az az *észdermesztő* iszonyat . . .” (Uj Idők. 1938. II. 193. l.); „De ennél az emléktáblánál is *időállóbban* hirdeti az egykori genovai utca gyerekek halhatatlanságát” (Uj Idők. 1938. II. 122. l.). Azt is csak most vettem észre, hogy ezek a szavaink a legkifejezőbbek, legfrissebbek közé tartoznak, ennek nyilván az az oka, hogy legtöbbjében még elevenen érezzük az igének cselekvést, mozgást, tehát életet jelentő erejét (dinamikáját). Ez teszi alkalmassá arra is, hogy a gúnynak, tréfának kitűnő eszköze legyen.

Ezzel szemben aránylag nagyon kevés azoknak a tárgyias összetételeknek száma, amelyekben ez a viszony a tárgyiraggal jelölve van: ellentálló, helytálló, sokatmondó, semmitmondó, semmittévő, számottévő, szívettépő, tótágastálló, velőtrázó, vérfagyasztó, vészthozó, vésztiósló és még egynéhány.

Ilyen meglepő tapasztalatok után kénytelen vagyok megállapítani, hogy a magyar nyelv természetéhez ma is jobban illik a jelöletlen tárgyias összetételnek ez a fajtája, számuk tízszeresen meghaladja (hogy sokat ne mondjak) a jelöltekét. Előbbi kijelentésemet, hogy t. i. *résztevéő* és *részvevéő* egyformán helyes, erre a szópárra fenntartom ugyan (és még egy párra, mert közkeletűek), egyébként azonban felfogásomat módosítanom kell; azt kell mondanom, hogy *a jelöletlen összetételt a mai nyelvhasználatban szabályosabbnak és helyesebbnek tartom.*

Brüll Emánuel.

A tárgyias igeragozás hibás használata.

A magyar nyelvnek jellemző sajátága a tárgyias igeragozás, vagyis az átható igének az a tulajdonsága, hogy személyragjukkal rámutatnak a mondat határozott tárgyára is, nemcsak alanyára, mint általában az indogermán nyelvek igeállítmányai. Ez a ragozás teszi fölöslegessé a névmással való rámutatást az ilyenféle mondatokban: Az 1868 utáni korszak megbecsüli ugyan az elődök munkáját, de már más szellemben *folytatja azt* (Láthatár, 1937. 5. l.); az *azt* mutatónévmás kitétele nemcsak fölösleges, hanem hibás is (németesség), mert a *folytatja* igének személyragja (-ja) elvégzi az első mondat tárgyára (az elődök munkáját) való utalást.